

מקור ראשון

חדשות

דעות

יהדות

תרבות

בעולם

מגזין

ראשי > תרבות

ציונותו הדתית של עגנון

בספרו "אורח נטה ללון" מסיר הסופר הדגול את הערפל מעל השקפת עולמו, ומתווכח עם מתקני עולם סוציאליסטים מזה ועם עסקנים חרדים מזה על צדקת דרכה של הציונות

מאת **מרדכי מרמורשטיין** — ב' בניסן ה'תשפ"א (14:45 15/03/2021)

שתף בדוא"ל

שתף ב-Whatsapp

שתף בטוויטר

שתף בפייסבוק

מלחמת העולם הראשונה והפוגרומים שבאו בעקבותיה החריבו את העיירה היהודית. יוסף בודקו, "שוק", שמן על בד, 1927-1930. באדיבות אוסף המשכן לאמנות עין חרוד, ע"ש חיים אתר

ביצירתו הספרותית הענפה, ש"י עגנון אינו טורח להקל עלינו בירידה לסוף תפיסת עולמו. אדרבא, הוא מפזר מסך של ערפל כבד על עמדותיו, דעותיו והשקפת עולמו. עגנון הוא סופר, לא אידיאלוג, פובליציסט או פולמוסן. הוא איננו מציג משנה סדורה בסוגיות הגדולות העומדות לפתחה של האנושות ולפתחו של עם ישראל בתקופה הסוערת של שיבת ציון וראשיתה של מדינת ישראל. וכך אינך יודע היכן להציב אותו במאבק בין הזרמים הגועשים בעם היהודי.

עגנון כותב בשפת חכמינו, רבותינו ואדמ"ורינו. אפשר שזו שפתו, אבל אפשר גם שהוא עושה זאת כדי להטעות אותנו. מתחת ללשון המדרשית – אבחן פרשנו הגדול, ברוך קורצווייל – מסתתרת מודרנה סוערת. עגנון מפטם אותנו בסיפורי חסידים כאילו הוא נמנה עם גדולי החסידים והמעריצים של הרב'ס למיניהם, אבל בה בשעה אינו חושך שבטו וביקורתו על החברה היהודית, וזו נוקבת ויורדת עד תהום.

כשעגנון הניבט מן הטקסט נראה ונשמע כיהודי תמים בעל אמונה עמוקה, אינך יכול שלא לחשוד בו שהאירוניה היא המושלת בטקסט, ולאמיתו של דבר חושב עגנון בדיוק ההפך מרוח הדברים כפי שעולה מן הטקסט. האומנם עגנון הוא יהודי תמים ומאמין אדוק, או שמא סימני השאלה אצלו מרובים מסימני הקריאה? האומנם עגנון הוא ציוני נלהב, או שמא איננו שלם עם הציונות? עגנון משחק עם קוראיו במחבואים, מקפיד לשמור על חידתיותו, ודומה שהוא נהנה עד מאוד מן המעמד הזה.

ש"י עגנון, 1966. צילום: לע"מ

התנפצות הנוסטלגיה

עם החשדנות העמוקה הזו ניגשתי בפעם השלישית בחיי לקרוא את "אורח נטה ללון", הספר שלמעשה זיכה את עגנון בפרס נובל ובסופרלטיבים לרוב, ושתואר לא רק כפסגת היצירה שלו כי אם כפסגת הספרות הישראלית בדורנו.

כתבות נוספות באתר מקור ראשון:

- **אמן חושים לבר מצווה - חוויה של פעם בחיים**
- **העולים יתחשבונו עם מי שסוגר בפניהם את השמים**
- **היורשת המפוקפקת של "פולישוק"**

עגנון, שנולד כידוע בעיירה בוצ'אץ בגליציה שבפולין, עלה לארץ בשנת 1908, עמוק בתוך העלייה השנייה, בהיותו בן עשרים. ארבע שנים לאחר מכן "ירד" למעשה לברלין. הוא שהה שם במשך 12 שנה עד ליום שבו שריפה כילתה את ביתו, ואלמלא היא אפשר שהיה ממשיך לשבת בנכר עוד שנים ארוכות. הוא שב לירושלים על מנת

אבל בשנת 1930, ממש באמצע הדרך בין מלחמת העולם הראשונה לשנייה, נתקף עגנון בגעגועים לעיירת נעוריו על כל סמליה, ונסע לביקור של חודש ימים באותו חבל ארץ שבו שכנה בוצ'אץ, ומתוכו שמונה ימים בלבד בבוצ'אץ עצמה. עגנון בן ה־42 יצא למסע כשהוא שבוי בזיכרונות נוסטלגיים מימי ילדותו, זיכרונות מתוקים וחפים מביקורת, של עיירה יהודית על אוירתה וריחותיה, על בתי מדרשותיה, חכמיה, צדיקיה ואנשיה.

כל הזיכרונות היפים הללו מתנפצים אל סלעי המציאות המרה שפגש עגנון מיד עם ירידתו בתחנת הרכבת המוכרת לו כל כך. מלחמת העולם הראשונה והפוגרומים שבאו בעקבותיה החריבו את העיירה היהודית, פיזית ונפשית. בתי המדרש הריקים והשרידים החיים שהוא פוגש הם סמלים לאותו חורבן, נושאים נכות פיזית ושכול, ובדרך כלל הם בדרך למדינות אחרות.

ביקור זה בבוצ'אץ הוא הבסיס ל"אורח נטה ללון". המספר, הכותב את הספר בגוף ראשון, איננו לכאורה עגנון, שכן שהותו של עגנון בבוצ'אץ נמשכה כאמור שמונה ימים בלבד, ואילו המספר שהיה בבוצ'אץ – שבוש, כפי שעגנון מכנה אותה ביצירתו הספרותית – למעלה מעשרה חודשים, בין ערב יום כיפור למחצית חודש אב. אכן, ביקור בן שמונה ימים אינו עשוי להכיל את ההתרחשויות, החוויות והדמויות המאכלסות את אורח נטה ללון.

עם זאת, פרטים ביוגרפיים מדויקים השזורים בכל רחבי הספר, יוצרים זהות מלאה בין עגנון ובין המספר. הביקור הספרותי בן עשרת החודשים מבטא היטב את עוצמת החוויות של עגנון בביקורו הממשי בן שמונת הימים, את עוצמת השבר שחוה, את עומק הדעיכה והנפילה, ואת התהום המפרידה בין בוצ'אץ של ימי ילדותו השוכנת בראשו, בוצ'אץ שלפני מלחמת העולם הראשונה, ובין בוצ'אץ שלאחריה.

"אורח נטה ללון" לא נכתב עם שובו ארצה של עגנון. הוא פורסם לראשונה בהמשכים בעיתון "הארץ" בסוף שנת 1938, ויצא לאור כספר בסוף שנת 1939. עגנון סיפר שכתב אותו במשך שנה וחצי ברציפות. כלומר, הוא החל בכתיבת הספר בשנת 1937, כשבע שנים לאחר ביקורו. מביקורו של עגנון עולה קינה ונהי על עולם יהודי שחרב בעקבות מלחמת העולם הראשונה, אבל מ"אורח נטה ללון", הסיפור ששם עגנון בפי המספר, עולה גם נבואת החורבן של מלחמת העולם השנייה והשוואה, שאי אפשר היה שלא לחוש בה בשנות כתיבת הספר 1937-1939. יש האומרים כי בוצ'אץ אמנם דעכה בעקבות מלחמת העולם הראשונה אבל עגנון הגזים בתיאור חורבנה, אולי גם על רקע הימים שבהם נכתב הספר וראיית הנולד והאסון הקרב ובא.

גן עדן אבוד

דתינות של עגנון ידעה עליות ומורדות, וכנראה גם ציונותו. עגנון הוא בן העלייה השנייה, אבל אי אפשר להתעלם מירידתו מן הארץ ארבע שנים אחרי שנטש למענה את עיירת הולדתו. אבל אם אמרנו כי הגרעין הנפשי של עגנון מוצנע היטב מתחת לשכבות של מילים ומעטה כבד של אירוניה, נראה שעגנון ב"אורח נטה ללון" יוצא מגדרו ומסיר מעצמו את כל שכבות ההגנה. הוא נוטש את עמדת הסופר הנחבא מאחורי גבו של המספר, דוחף את המספר הצידה, מתייצב במקומו, מביע עמדות ציוניות בהירות וצלולות ומתפלמס בלהט שאינו מאפיין אותו עם כל הזרמים המתנגדים לציונות – מהקצה השמאלי ועד לקצה הימני.

במילים מועטות מתאר עגנון כיצד נולדה בו התשוקה הציונית, אותה תשוקה שעומדת לכאורה בסתירה לבוצ'אץ כגן עדן אבוד, כפי שהיא מתוארת שוב ושוב בספרי עגנון וכמובן ב"אורח נטה ללון". סתירה שעגנון עצמו מודע לה, ומוגיע עצמו ללא הרף בשאלה "אם כן למה הנחתיה תחילה ועליתי לארץ ישראל" (93).

אלפי מאמרים ונאומים חוצבי להבות ציונות נראים פתאום מיותרים מול מילותיו של עגנון:

החמה זרחה ברקיע והגנים פרחו והאילנות הוציאו פירות והשדות היו מלאות בר ופרנסתו של אדם הייתה מצויה ואדם מישאל חי כבן אדם. אף על פי כן עצב אפור היה רובץ על ראשינו והלב לא היה שמח. יש שהיה מתעדן בעגמימות זו כתולעת ויש שהייתה כמין תולעת כוססת בו. מה היינו חסרים באותו פרק? עיקר חסרוננו היה שלא ידענו מה אנו חסרים. פתאום נצנץ אור חדש והאיר את הלב. מרחוק ומקרב שמענו, שאף אנו ככל העמים ואף לנו יש ארץ ככל הארצות, ואין הדבר תלוי אלא ברצוננו לעלות אל הארץ הזאת ולהיות לעם. באותם הימים פסקה התולעת מלכוסס בלב, ועצב זה שהיה קשה כברזל נעשה כמין עגמימות של חן, זה החן שלאדם שיש לו געגועים על דבר האהוב לו (172).

כשכישורי הסופר מגויסים לרעיון הציוני, זה נשמע כל כך פשוט עד שאתה מתקשה להבין את עוצמות ההתנגדות לציונות בקרב מרביתו של העם, מימין ומשמאל.

נבואת החורבן

אף על אף הקדרות, הריקנות ותחושת הדעיכה וחוסר התוחלת שבהן שרויה בוצ'אץ' על פי תיאורו של עגנון, כמעט אין הוא מוצא בביקורו בה סנגורים לרעיון הציוני. בין האנשים שהוא פוגש יש כאלה שחיהם מתגלגלים מתוך פסיביות מוחלטת, והם מגייסים להצדקתה טענות מטענות שונות. אחרים מתנגדים לציונות בנחרצות אידיאלוגית, אם מטעמים דתיים ואם מטעמים סוציאליסטיים.

כאמור, ביקורו של עגנון בבוצ'אץ התרחש ב־1930, אבל האווירה הקשה העולה מן הספר נובעת מתחושת הייאוש של עגנון של 1938 – המרגיש את האסון המתקרב – מול קוצר הראות של יהודי העיירה ולמעשה של יהודי אירופה בכלל.

דוליק, בנו של בעל המלון שבו מתאכסן עגנון, ממחיש את אותו קוצר ראות. בתו של ר' חיים שוהה בחוות הכשרה, ודוליק אינו מצליח להבין מה מביא נערה עדינה זו לידי עבודה קשה. כשעגנון משיב לו שהיא "מתקינה את עצמה לשם ארץ ישראל", שואל דוליק: "אבל מהי התכלית". בתשובתו מצליח עגנון להכניס את כל תורת הציונות למשפט אחד: "יש אנשים שאינם מרוצים מן החיים הללו שאנו חיים כאן, והרי הם מבקשים להם חיים אחרים" (410). כל כך פשוט.

וכדוליק כן דניאל ב"ח. לאחר ביקור בחוות הכשרה של חלוצים בקרבת בוצ'אץ, הוא מקשה: "דבר זה תמוה בעיניי, אם הם עובדים, ארץ ישראל למה להם, הרי הם יכולים לישב כאן ולעבוד ולהתפרנס". ועגנון משיב לו: "אלמלא ארץ ישראל כלום היו עובדים כל כך" (353). אך דבריו של עגנון נופלים על אוזניים ערלות.

דניאל ב"ח הוא אחיו של ירוחם שעלה לארץ ישראל ונפל בה חלל. ירוחם חופשי הוא אח מאומץ של דניאל ב"ח וירוחם. הוא עצמו עלה לארץ, לא מצא את מקומו בה ושב לבוצ'אץ. אך טבעי שהוא נושא את דגל האפוזיציה לציונות. את כל טרונותיו על ארץ ישראל הוא מגלגל לפתחו של עגנון. הוא עלה לארץ בהשפעת עלייתו של עגנון, אך עגנון עצמו נשא רגליו לברלין. "אתה ישבת בברלין ונהנית מכל הטובות של יושבי כרכים, ובלבנו אנו הכנסת ארסה של ארץ ישראל", הוא מטיח בו.

עגנון של 1930, בטוח בציונותו, מסביר לירוחם חופשי את סיבת הקשיים הנפשיים של החלוצים ואת השיעור הגבוה של היורדים מן הארץ בקרבם:

אתם ביקשתם לכם בארץ לא מה שביקשו אבותינו ולא מה שמספרים הספרים עליה ולא את הארץ כמות שהיא, אלא ארץ כמות שאתם דורשים, ולפיכך לא נשאה הארץ אתכם.

יש מבין החלוצים שביקשו להגשים בארץ חזון חברתי בהשפעת הרוחות החברתיות באירופה. במילים אחרות: הם ביקשו אוטופיה, וכשזו, כדרך העולם, לא נתגשמה, הם התייאשו. אך ציונותו של עגנון מבטאת בניין עם, לא תיקון חברה:

העולם לא ניתן בידינו ואינו מבקש פתורנו מעמנו. אבל את שאלת עצמנו אפשר שיש בידינו לפתור בדרך שאנו הולכים בה, ואפילו אנו שוגגים ואפילו אנו מזידים. שגגות וזדונות שבידינו אפשר לתקן, ואי אפשר לתקן את שאין בידינו (283).

יש שגילו ב"אורח נטה ללון" את ציונותו של עגנון, ובצדק. עסק בכך בהרחבה דן לאור במאמרו "ציוניותו של עגנון", בספרו "המאבק על הזיכרון: מסות על ספרות, חברה ותרבות". אבל אני מבקש להרחיק לכת ולומר שב"אורח נטה ללון" מתגלה השקפת עולם ציונית־דתית של עגנון, השקפת עולם שאיננה מתבקשת באופן טבעי מדמותו הידועה בציבור של עגנון. השקפה זו מתמודדת מלפנים ומאחור – עם הזרם החילוני ההולך שבי אחרי רוחות הנושבות אליו ממערב, ועם הזרם החרדי המתנגד לציונות בגלל אופייה החילוני.

נאום הגנה על החלוצים

נדמה שההתנגדות החרדית, זו המנומקת בעיקר ב"הפקרות" המאפיינת את חיי החלוצים בארץ ישראל, מקוממת את עגנון ומעוררת את חמתו. עגנון הוא איש העלייה השנייה, ואף כי איננו "חלוץ" כהגדרתו, הוא מלא הערצה לחלוצים ולמסירות נפשם לבניין ארץ ישראל.

את פנחס אריה, בנו של רב העיר ועסקן של אגודת ישראל, דמות שדרכה מונה עגנון את חולאיה של היהדות החרדית, מאשים עגנון בהאשמה חמורה: "ההפקרות והמינות שבאו לעולם אינם בעיניו דברים שיש לקונן עליהם, אלא דברים שאפשר לעשות על ידיהם תעמולה כנגד הציונים" (258).

וכשרב העיר רומז על אורח חייהם של החלוצים, מגיב עגנון בנאום הגנה שממנו עולה כי לא רק שהחלוצים אינם פחותים בעיניו מתלמידי החכמים, אלא אף עולים עליהם:

אמרתי לו, בחורי ישראל אני כפרתם, לא לומדים כתלמידי חכמים ולא מתפללים כחסידים, אלא חורשים וזורעים ונוטעים ומוסרים נפשם על האדמה הזאת אשר נשבע ה' לאבותינו. לפיכך זכו שהפקיד אותם הקדוש ברוך הוא שומרים על ארצו. בשביל שמוסרים נפשם על הארץ מסר את הארץ בידיהם... בשבת ישראל בטלים ממלאכתם ולבושים מלבושים נאים. מי שיודע ללמוד לומד ומי שיודע לקרות קורא, ומי שאינו יודע לא זה ולא זה מטייל עם אשתו ובניו ומדברים בלשון הקודש, ומקיימים בעצמם כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל ומדבר בלשון הקודש הרי זה בן עולם הבא (170).

את הארץ. איני יודע מי חביב ממי, אם צדיקים שבגולה, שמבקשים להטריח את המשיח שיבוא אצלם לחוץ לארץ, או בחורים אלו שמטריחים עצמם לעלות לארץ ישראל ולהתקין לפניו את הארץ (99).

עגנון אינו מסתיר את דעתו: אם היה עליו לבחור בין דרכם של החלוצים החילונים ובין דרכם של יושבי בתי המדרש באירופה, הוא היה בוחר בראשונה.

ללא רגשי נחיתות

דרכה של הציונות הדתית נבחנת ומובחנת בעיקר אל מול דרכה של היהדות החרדית, ולפיכך נמצאת הציונות הדתית לכל אורך שנותיה במתח עם היהדות החרדית. היהדות החרדית הולכת לכאורה בדרך שבה הלכו אבותינו אלפי שנים, ואילו הציונות הדתית חוללה למעשה מהפכה דתית. אף כי נשארה נאמנה לתורה ללא סייג, האתוס של לימוד התורה איננו עוד כשהיה, ובכך מותיר חלקים רחבים בציונות הדתית במידה כזו או אחרת בתחושת אשמה, נחיתות, ופזילה לעולם התורה החרדי.

מול הפקפוקים הללו, מציג עגנון ב"אורח נטה ללון" עמדה ציונית דתית ברורה וחד משמעית:

מידה זו לייחס לעצמכם את התורה כאילו לכם בלבד ניתנת, מידה מרועעת היא. כל שכן שאתם עושים את התורה עניין לדברים שאינם של תורה. איני אומר שאנו חיים בה, אבל אנו רוצים לחיות בתורה, אלא שכלי נפשנו נשברים ואין יכולים להכיל אותה. התורה שלימה אלא שהארון שנתונה בו שבור. הכיסופין הללו שאנו נכספים יביאו אותנו לקבל את התורה שנייה, זאת התורה הנצחית שאינה נחלפת לעולם לא במסיבות הזמן וחילופי העיתים. בשעה שאתה וחבריי ידידי רוצים להשתלט בכוח התורה רוצים אנו להשליט את כוח התורה על עצמנו. ואם יכולתנו קטנה, רצוננו גדול... דחוויה היא היכולת אבל הרצון חי. ואנו מקווים שירפא את כלי נפשנו השבורים (253).

דומה שמעולם לא נעשתה הבחנה אמיצה כזו בין דרכה של היהדות החרדית לדרכה של הציונות הדתית. הבחנה שאיננה נובעת מרגשי נחיתות או מתחושה של בדיעבד, אלא מתחושה שלמה של צדקת הדרך הציונית דתית, שגם אם יש בה בקיעים, הם נובעים מנכונות להתמודד באומץ עם המציאות של חילופי העיתים, בניגוד ליהדות החרדית השומרת לכאורה על שלמות התורה תוך שהיא בורחת מהמציאות המשתנה ומרוח הזמן, ועוצמת עיניה מול הסכנות האורבות לעם היהודי.

עגנון של "אורח נטה ללון" נטש אפוא את אמצעי ההגנה האמנותיים העומדים לרשותו כדי להסוות את עמדותיו, כנראה לא בלי כוונה, וביטא עמדה אידאולוגית צרופה, עמדה ציונית דתית.

תגיות: הציונות הדתית | מוסף שבת | ש"י עגנון

Top Searches | [אלוד](#) | [פזית רבינא](#) | [קורונה במגזר החרדי](#) | [אריאל הורוביץ](#) | [חרדים](#) | [חינוך](#) | [חיים נבון](#) | [ספר תורה](#)

עדיין לא מנויים על מקור ראשון? הצטרפו וקבלו חודש חינם במתנה

*המבצע למצטרפים חדשים [בהתאם לתקנון המבצע](#)

שם מלא
טלפון
דוא"ל

אני לא רובוט
 reCAPTCHA
 פרטיות - תנאים